

**PAWILON
POLSKI
W WENECJI**

TWIERDZA EUROPA Nowa
architektura granic europejskich

kurator: Stanisław Welbel

Dokumentacja (fragment) złożona do konkursu
na kuratorski projekt wystawy w Pawilonie Polskim
na 18. Międzynarodowej Wystawie Architektury
w Wenecji w 2023 r.

© Autor

- 1. koncepcja wystawy wraz z określonym autorskim tematem przewodnim – krótka idea projektu oraz opis i uzasadnienie tematu projektu (2 strony), w języku polskim i angielskim**

TWIERDZA EUROPA

Nowa architektura granic europejskich

Wystawa Łukasza Skąpskiego „Twierdza Europa. Nowa architektura granic europejskich” poświęcona jest granicom okalającym Europę. Mury, płoty i zasieki wznoszone są w ostatnich latach na coraz dłuższych fragmentach granic, zarówno pomiędzy krajami europejskimi jak i wzdłuż granic zewnętrznych strefy Schengen. Celem tych konstrukcji jest fizyczne uniemożliwienie dostania się do Europy uchodźcom, lub uniemożliwienie przenikania przez granice grupom militarnym lub paramilitarnym (jak w przypadku barier w Ukrainie, Łotwie czy Litwie). Wraz z kryzysem migracyjnym w Europie około 2015 roku zarówno liczba płotów jak ich długość na europejskich granicach zaczęła gwałtownie rosnąć. W odpowiedzi na kryzys migracyjny z 2021/2022 roku, spowodowany przez rosyjsko-białoruskie akcje destabilizacyjne, będące prelude do działań wojennych w Ukrainie, zaczęła postawać zaporą również na granicy polsko-białoruskiej. Z drugiej strony, niewiele później inwazja na Ukrainę oraz mobilizacja wojskowa w Rosji sprawiły, że Polska i kraje Unii Europejskiej przyjęły miliony uchodźców.

Mury na granicach mają w Europie swoją ponurą historię, ale wraz z obaleniem Muru Berlińskiego, podpisaniem porozumienia Układu Schengen, procesem pokojowym w byłej Jugosławii oraz integracją europejską krajów Europy Wschodniej wydawać się mogło przez krótki moment historii, że fizyczne ściany na granicach na kontynencie Europejskim powoli odchodzą w przeszłość. Oczywiście, graniczne bariery istnieją i są budowane również na innych granicach niż krajów europejskich, wyznaczając podział na dzielnice, państwa, strefy – przywołać tu można mury w Irlandii Północnej, Stanach Zjednoczonych, Izraelu, Korei, Pakistanie, itd.

Wystawa „Twierdza Europa” skupia się na murach w strefie Schengen. Umocnienia budowane wzdłuż umownych linii granicznych tworzą tytułową twierdzę. Określenie „Twierdza Europa” używane jest współcześnie, aby opisać reakcję wielu krajów na kryzys migracyjny. Wzmocnienie i uszczelnienie granic i niewpuszczenie uchodźców rozumiane są jako sposób na rozwiązanie problemu. Mury są częścią potężnej infrastruktury granic zewnętrznych Unii Europejskiej, zarządzanej przez Frontex – Europejską Agencję Straży Granicznej i Przybrzeżnej, której główna siedziba mieści się w Warszawie.

Przyjrzenie się istniejącej i ciągle rozbudowywanej infrastrukturze na granicach strefy Schengen ujawnia skalę zjawiska w skali Europy.

Proponowana wystawa przygotowana jest specjalnie do Pawilonu Polonia. Wybór dziewięciu modeli murów granicznych artysta zrealizował i wystawiał wcześniej (m. in. na festiwalu fotografii w Arles czy na "Warszawie w budowie"), teraz zamierza stworzyć zbiór makiet obejmujący wszystkie istniejące mury czy płoty na granicach strefy Schengen. Na wystawę zbudowanych zostanie około 26 modeli architektonicznych ukazujących – bardzo dokładnie – fragmenty murów i płotów. Każda makieta obrazuje wycinek umocnień na innej granicy. Liczba tych umocnień ciągle się zmienia, jako że w niezwykle szybkim tempie budowane są nowe (np. planowany płot na granicy litewsko-białoruskiej). Ostateczna liczba makiet na wystawie będzie odzwierciedlała aktualny stan w chwili otwarcia Biennale.

Sposób ukazania problemu jest przewrotny – poprzez zimne, analityczne, pozbawione koloru, sztafażu i jakichkolwiek emocjonalnych upiększeń modele, instalacja zwracać ma uwagę widza na rozgrywający się nieustannie dramat uchodźców. Białe, wyczelowane modele mogą wydawać się obiektami estetycznymi i rzeźbiarskimi, de facto jednak są komunikatem o charakterze etycznym.

Na wystawie prezentowana będzie jeszcze jedna praca, film wideo pt. „Europa” przygotowany specjalnie do Pawilonu Polskiego. Czarno-biały film w technologii wideo 4K pokaże pocztówkowe pejzaże charakterystyczne dla fotografii (jak choćby „fotografia ojczyzna” Jana Bułhaka) oraz filmów z lat 30-tych czy 60-tych, sławiących piękno narodowych ojczyzn – którąkolwiek z ojczyzn miała być ta, którą aktualnie oglądamy, włoska, niemiecka, polska, szwedzka, czy czeska. W wideo znajdą

się typowe, pozbawione ludzi i komunikacyjnego zgiełku i w tym sensie puste, charakterystyczne krajobrazy z różnych regionów europejskich krajów strefy Schengen.

Od lat 60-tych sytuacja demograficzna w krajach europejskich zmieniła się znacznie. Stolice państw Zachodu, takie jak Londyn, Paryż, Berlin, Rzym, Sztokholm, Amsterdam, Bruksela, Oslo, Kopenhaga, Madryt, Lizbona, z narodowych stały się metropoliami multi-kulturowymi. Miliony przychodźców z uboższego Południa i Wschodu wspomagają ekonomie rozwiniętych państw europejskich siłą roboczą i intelektualną. Ujęcia filmu tylko pozornie będą folderowymi widokami sielskich krajobrazów z sympatycznych pocztówek z podróży – po chwili oglądania powinniśmy zdać sobie sprawę z nowego kontekstu społeczno-kulturowego tych widoków, z tego, że miejsca te w istocie stały się ojczystymi dla milionów nowych obywateli.

Kryzys uchodźczy trwa, mimo że mówi się obecnie głównie o uciekinierach przed toczącą się wojną w Ukrainie. Konflikt zbrojny toczący się na kontynencie europejskim, związana z tym olbrzymia liczba uchodźców z Ukrainy oraz poczucie zagrożenia spowodowały odsunięcie tematu uchodźców z uboższego południa na drugi plan. W tym samym czasie, w którym uchodźcy z Ukrainy i Rosji znajdują bezpieczne schronienie, uchodźcy z innych regionów świata nie są przyjmowani.

Przyjrzenie się infrastrukturze granic uświadamia nam, że dotychczasowa umowność wyznaczonych linii na mapie przerodziła się w fizyczną realność granic, w proces budowania umocnień i związane z tym nieuchronnie odgradzanie się od reszty świata. Stalowe płoty i zasieki wpływają nie tylko na ludzkie życie – w nienaturalny sposób fragmentaryzują europejskie ekosystemy doprowadzając do uniemożliwienia swobodnego przemieszczania się również dzikim zwierzętom. Kiedy granice między tym co ludzkie i nieludzkie przybierają fizyczną formę, nieuchronnie musi pojawić się namysł nad wpływem wielokilometrowych umocnień granicznych na migracje zwierząt.

Wystawa pomyślana jest specjalnie do Pawilonu Polonia i kontekstu Biennale. Pawilony narodowe na Biennale powielają podział świata na państwa i mimo międzynarodowego charakteru wydarzenia, nawet tu pozostajemy wciąż oddzieleni granicami. Łatwość przekraczania granic pawilonów narodowych kontrastuje z wymową makiet ukazujących mury i zasieki na europejskich granicach państwowych.

Wystawa łączy się – mimo że nie bezpośrednio – z tematem wystawy głównej - *Laboratorium przyszłości* zaproponowanym przez Lesley Lokko, w którym Afryka oraz samo Biennale traktowane są jako swoiste laboratorium przyszłości. Wydaje się, że aby wyobrazić sobie lepszą przyszłość, trzeba również poznać i zrozumieć jaką przyszłość właśnie sobie budujemy i zastanowić się co zrobić z już uruchomianymi długofalowymi procesami, ponieważ to one obok naszych wizji będą ją kształtować. Kontekst Afryki: kolonialny, postkolonialny, oraz wizja przyszłości związana z nieuchronnymi zmianami klimatu i wynikającymi z tego migracjami, uwypukla uprzywilejowaną pozycję Europy.

Puste i chłodne makiety o architektonicznym charakterze, ukazujące jedynie skomplikowane techniczne konstrukcje, mające fizycznie zatrzymać ludzkie ciała przemieszczające się poszukiwaniu lepszego życia, uruchamiają wyobraźnię i rodzą pytania o los tych ludzi, ale równocześnie uruchamiają coś więcej – ukazują świat podzielony abstrakcyjnymi liniami, które z wolna okazują się trwalsze niż moglibyśmy sądzić i radykalnie wpływają na życie zarówno przychodźców jak i ludzi trwających w swoich twierdzach.

- 3. streszczenie scenariusza wystawy – 2 strony, w języku polskim i angielskim**

TWIERDZA EUROPA

Nowa architektura granic europejskich

Wystawa wypełnia całą przestrzeń pawilonu. Zaraz po wejściu widz zauważy, że wypełniające wnętrze jednakowej wielkości modele architektoniczne ustawione są w nieregularnym rozproszeniu, nierówno. Odstępy pomiędzy makietami nie są takie same a obiekty czasami pogrupowane są w skupiska a niekiedy stoją w oddaleniu zupełnie samotnie. Szybko można się zorientować, że modele ustawione są zgodnie z geografią europejskich granic, których uproszczony konturowy kształt można dostrzec w białych liniach namalowanych na czarnej (lub ciemnoszarej) podłodze. Zgrupowania modeli znajdują się tam gdzie zgodnie z mapą rzeczywiście istnieje więcej murów, stojące oddzielnie makiety reprezentują graniczne konstrukcje które są oddalone od innych.

Modele przedstawiają mury, płoty i zasieki na granicach europejskich w strefie Schengen. Precyzyjnie odwzorowana w makietach architektura granic pozbawiona jest koloru i jakiegokolwiek sztafażu. Wszystkie modele są białe, o kwadratowej podstawie 50x50cm, przykryte szklanymi kloszami. Ustawione są na jednakowych, prostych, ażurowych postumentach wykonanych z ocynkowanych kształtowników, używanej obecnie do konstrukcji płotów i zasieków granicznych. Surowy materiał stojaków kontrastuje z gładką, białą powierzchnią i precyzją wykonania makiet.

Przestrzeń pawilonu podzielona jest na cztery okrągłe wycinki map, południową-zachodnią, północną, centralną i południową-wschodnią Europę, w ten sposób, żeby mapy wypełniały całą przestrzeń pawilonu. Podłoga pokryta jest czarnym, jednolitym, przemysłowym linoleum lub gumową matą. Na tej powierzchni namalowane są na biało (lub wyklejone folią) granice europejskiej strefy Schengen. Podłoga z konturową mapą inspirowana jest i przypomina nieco mapy konturowe używane niegdyś na lekcjach geografii w szkole. Linie odzwierciedlające granice oznaczone są w taki sposób jak maluje lub nakleja się pasy i oznaczenia na jezdni. Gwarantuje to wystarczającą trwałość podczas trwania wystawy. Dzięki przemysłowej technologii odpornej na ścieranie malunek na podłodze nie wymaga specjalnej opieki, a ponieważ jest to technologia znana z chodników i jezdni, ewentualne ślady butów czy kurzu wydają się zupełnie naturalne i stają się częścią instalacji.

Nieregularne i tylko z pozoru chaotyczne rozłożenie makiet w przestrzeni Pawilonu, podyktowane fizyczną lokalizacją granicznych konstrukcji podkreśla umowność i abstrakcyjność przebiegu granic, skonstrastowane z surową i przerażającą realnością zasieków, murów, płotów i zwojów drutu kolczastego. Wystawa operuje kontrastami: natury i architektury, czerni i bieli, namacalności linii granicznych oznaczonych grubą warstwą przemysłowej farby lub folii na podłodze, po której chodzą zwiedzający, z „nietykalnością” misternie wykonanych makiet zabezpieczonych szklanymi kloszami.

W przestrzeni Pawilonu Polonia oprócz około 26 makiet (liczba będzie odzwierciedlała aktualny stan w chwili otwarcia Biennale) znajdzie się również trwający ok. 30 min. film pod tytułem „Europa”,

wyświetlany w pętli, ukazuje puste, piękne krajobrazy, najbardziej charakterystyczne dla krajów Unii Europejskiej. Jest to praca komplementarna do architektury makiet: ich zestawienie z filmem powoduje, że w określonej perspektywie prace przypominają dioramę. Projekcja jest dużej skali, bez dźwięku, a wysokiej rozdzielczości czarnobiałe obraz łączy się w tonacji z monochromatycznymi mapą i makietami.

W przedsionku pawilonu widnieje dopasowany do rozmiarów ścian namalowany tytuł wystawy oraz nazwisko artysty jak i kuratora oraz osób realizujących projekt. Również w przedsionku na ścianie obok znajduje się lista wszystkich murów granicznych z podaną dokładną lokalizacją i specyfikacją techniczną, czyli długość konstrukcji, materiał oraz dodatkowe zabezpieczenia - czy są druty kolczaste, żyłkowe, czy są kamery, drony itp.

Wystawie towarzyszy publikacja pod redakcją artysty i kuratora, która jest integralną częścią projektu. Projekt graficzny wykonany jest przez tego samego projektanta lub projektantkę, która jest autorem lub autorką identyfikacji wizualnej wystawy. Katalog składa się z dwóch części, pierwsza to „Atlas Granic”, ukazujący na mapach przebieg granic strefy Schengen oraz lokalizację wszystkich fizycznych barier przedstawionych na wystawie w formie makiet. Mapy zawierają całościowe ujęcia w większej skali oraz zbliżenia obrazujące dokładnie regiony, gdzie umocnień na granicach jest więcej lub są bardziej rozbudowane. Całość obiektywnie prezentuje istniejący stan oraz zawiera informacje o planowanych konstrukcjach. Drugą część wydawnictwa stanowi zbiór tekstów napisanych przez zaproszonych autorów. Teksty są zróżnicowane: „Jak zbudować dobry mur” to przewrotny tekst napisany przez architekta analizujący umocnienia graniczne od strony konstrukcyjnej. Charakter tekstu ma być spójny z ‘fotograficzną’ obiektywnością i chłodem samych makiet. Następny artykuł napisany przez naukowca lub naukowczynię związaną z Ośrodkiem Badań nad Migracjami UW – dotyczy aktualnej europejskiej polityki migracyjnej, rozbudowy infrastruktury granicznej oraz działalności Frontexu, czyli Europejskiej Agencji Straży Granicznej i Przybrzeżnej (od fr. *Frontières extérieures* – „granice zewnętrzne”), jeden z esejów poświęcony jest skutkom jakie umocnienia graniczne powodują w środowisku naturalnym. Katalog/książkę zamyka obszerny tekst analityczny dotyczący architektury granic z perspektywy praktyki architektonicznej związanej z przestrzeniami publicznymi, omawiający użycie typowych elementów, takich jak poczekalnia, okienko celnika, parking, płot, wieża, wiata, itd.. Architektura granic kształtuje bowiem doświadczenie ich przekraczania stanowiąc zarówno infrastrukturę aparatu władzy jak i język, za pomocą którego władza przemawia do społeczeństwa. Aby wyobrazić sobie przyszłość, trzeba poznać mechanizmy, jakimi już dziś posługują się architekci projektujący te przestrzenie, bowiem wszystko wskazuje na to, że na granicach, przejściach i punktach kontrolnych przebywać będą coraz większe grupy ludzi, a ich doświadczenia będą kształtować przyszłe społeczeństwo.